

Evropa: „mi“ i drugi

Biti i ostati strankinja

Danas, kada su veliki poduhvati ucrtavanja mapa i fiksiranja granica bar kratko okončani, kad Evropa jeste – kao da je oduvek bila tu; treba li *danasa* pitati kada i gde ona počinje? Ako se počeci vezuju uz i za patronime, prva imena koja legitimizuju čitavo vlastito potomstvo, u korenu Europe nalazi se jedan „matronimijski“ raskorak. Evropa je žena, možda nimfa, možda princeza (tamnoputa?) Feničanka: svakako, silovana žena. Odnesena na plećima jednoga bika, da začne čitavu (zapadnu) civilizaciju. Pošav u potragu za izgubljenom sestrom, njena braća, takođe tamnoputi Feničani, sobom su doneli imena pojedinim delovima Helade. Evropi, koja inače nikada nije nađena, u deo je zapalo da imenuje varvarske zemlje.

Mit o Evropi je priča o kolonizaciji i rađanju sveta koji ume da piše: mit o osnivačkom nasilju – silovanju – koje za posledicu ima opismenjavanje, konzervirajuće nasilje. To nasilno ostavljanje otiska, pečata, imena koje je Evropa, izrasla iz ovoga mita – paradoksalno, sasvim bela, sasvim muška, sasvim pismena – Evropa koja se istura i natura,¹ zahteva izvesnu „iterabilnost [koja] čini da poreklo mora izvorno da se ponavlja i da se menja da bi važilo kao poreklo, odnosno da bi se očuvalo“.²

To je, dakle, ona Evropa u kojoj i zbog koje „još uvek ne postoji demokratija koja bi bila dostoјna tog imena“,³ u kojoj je isturenost Jednog ili zaturala drugog, ili ga činila samo manje ili više uspelom imitacijom Istoga. To je ona Evropa koja je neprestano generisala svoje Druge: kartografskim ubeležavanjem njihove

¹ „Ona se istura kao prethodnica i nikada neće prestati da se natura drugome: da bi podstakla, zavela, proizvela, povela, širila, negovala, volela ili silovala, volela je i da siluje, kolonizuje, i sama se kolonizovala“. Videti Žak Derida, *Drugi pravac*, prev. Svetlana Stojanović, Lapis, Beograd, 1995, str. 27.

² Žak Derida, *Sila zakona*, prev. Milorad Belančić, Svetovi, Novi Sad, 1995, str. 69. I dalje, „taj zakon iterabilnosti koji čini da osnivačko nasilje uvek biva reprezentovano i to u nekom konzervatorskom nasilju gde se uvek ponavlja tradicija vlastitog porekla i gde se, sve u svemu, samo čuva izvesno utemeljenje koje je, najpre, određeno da bude ponovljeno, sačuvano i ponovno ustanovljeno“, str. 88.

³ Ibid, str. 74.

izopačenosti (Azija, Afrika), odstranjivanjem, takoreći, svog bolesnog mesa u kažnjeničke kolonije, uz blagoslov da se tamošnji živalj *a priori* liši prava na život (Australija, Severna Amerika), simboličkim postavljanjem granica između pisme-ne Evrope koja ima pravo i dužnost da siluje, i svake druge „Evrope“ koja se bar geografski našla s one strane orienta (Istočna Evropa, ruska regija do Urala, rumelijska Turska).

Ali ti drugi nikada nisu definisani u svojoj zbilji: njihova se drugost proizvodi i reprodukuje tako da u drugom „drugog zapravo nikada nema, već je tu uvek ono isto: manje, veće ili jednako meni“.⁴ To kvantitativno mišljenje koje serijalno proizvodi „drugo od istoga“, okončava, ni manje ni više, konačnim rešenjem, birokratskim arhiviranjem podataka o životu i živih tela, koja su *manje ili ništa* od istoga. Ovaj čin najzad dovodi do pada prvotnosti koncepcije čoveka i građanina – namesto ovih kategorija, političku stvarnost današnje Evrope (sveta, uostalom) definišu neki drugi pojmovi – neki drugi *životi* – životi izbeglica,⁵ azilanata, rečju, autsajdera.

Međutim – a to nije ništa manje „široko lice“⁶ isturene Evrope – ove su kategorije (čovek i građanin), od Hobsa, od Francuske revolucije, tek prividno važile, samo u meri u kojoj je taj „čovek“ bio muškarac i u meri u kojoj je „građanin“ mogao biti brat. Nema politike sa ženama, ženske politike, ničega – „Noch ist der Weib nicht der Freundschaft fähig“, ponavlja Zaratustra evropski politički mit.⁷ Jednako tako, kada se Evropljanin (njegova „belost“ je uključena u pojam) obraća crncu, iako ih njihov rod predodređuje za bratstvo, tu bratstvu mesta nema: Evropljanin se „ponaša kao odrasla osoba koja se obraća detetu... uz odsustvo (svake) želje, nedostatak (svakog) interesovanja, ravnodušnost, s tim automat-skim manirom klasifikovanja, zatočenja, primitivizovanja, decivilizovanja“⁸ crne pridošlice. Crni brat je nemogući brat, baš kao što žena ni s najboljom voljom ne može doseći obzorja bratstva. To su *odsutna lica*, pored niza drugih, – odsutna samo naizgled, tobože – te sablasti koje pohode Evropu, onu koja je već ovde, koja je „volela i da siluje, kolonizuje“, i koja se, *upravo zbog njih*, „i sama kolonizovala“. To je Evropa u kojoj je demokratija zapravo „izobličenje prava i pravnog nasilja“,⁹ Evropa koja je hinila demokratiju – jednakost sviju, *isocefaliju* – Evropa u kojoj su glave bile jednakе, samo zato što je puno glava izostalo iz tog stroja, ili zato što se na mnogim glavama *stajalo* da bi se ta „jednakost glava/glavnih“ dostigla.

⁴ Luce Irigaray, *Democracy Begins Between Two*, prev. Kirsteen Anderson, The Athlone Press, London, 2000, str. 125.

⁵ Đorđe Agamben, „Mi, izbeglice“.

⁶ Evropa u prevodu znači, pored ostalog, „širokog lica“. Videti Robert Greves, *Grčki mitovi*, prev. Gordana Mitrinović-Omčikus, Nolit, Beograd, 1991, str. 171-174.

⁷ Žak Derida, *Politike prijateljstva*, prev. Ivan Milenković, Beogradski krug, Beograd, 2001, str. 421.

⁸ Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, prev. Charles Lam Markmann, Pluto Press, London, 1986, str. 31, 32.

⁹ Derida, *Sila zakona*, str. 74.

Evropa „koja tek treba da dođe, koja sebe još traži – u (‘geografskoj’) Evropi i drugde“,¹⁰ jeste, prema tome, ona ista Evropa koja odavno nije ni sasvim bela, ni sasvim muška, ni sasvim pismena. Ta Evropa oduvek je bila tu, kao vlastita konstitutivna spoljašnjost.¹¹ Dekonstruisati paradoks iterabilnosti, ponovnog upisivanja nasilja koje ga uvek iznova opravdava tobožnjim temeljima i počecima, upravo znači prihvatići odgovornost – odgovoriti vlastitim rubovima i pomaći se, da bi se njima ostavio prostor u kojem će se njihov odgovor čuti.

Evropa koja tek treba da dođe (kao i demokratija koja je obećanje demokratije) jeste ono „što sebe traži ili se obećava danas... ono je današnjica jedne Europe čije granice, pa čak ni ime nisu dati, jer Evropa je samo *paleonimiski* naziv. Ako se danas išta zbiva“, veli Derida, „ja verujem da se zbiva tu, u činu pamćenja koje zahteva izneveravanje poretku glavnice i ostaje verno drugoj glavi i drugom od glave“.¹²

Evropa koja dolazi

„Ni monopol, ni osipanje, dakle“

U današnjem društvu (društvu koje sebi više nikada ne bi moglo da priušti privilegiju konstruisanja hobsovske distopije poznate pod imenom „prirodno stanje“) što s mukom nastoji da održi kriterijume čovečnosti i merila građanstva – jer se broj glasova u međuvremenu umnožio toliko da se nad njima više ne može sprovoditi efikasna kontrola – stari, repetitivni model „čoveka i građanina (čoveka i građanina, čoveka i građanina... *ad infinitum*)“ može da ponudi samo privremena i pseudorešenja. Reč je, naravno, o multi-kulturalizmu, transnacionalizmu, globalizmu (mondijalizmu, kako kažu Francuzi), svim tim raznim -izmima kojima operiše savremena politička teorija, često optužena da joj u toj teoriji nedostaje upravo ono političko.

Danas se svo političko usmerava na razrešenje nerazrešive formule „mi i drugi“. Jer drugi je sada nesumnjivo tu. I premda je stranac – već samim tim što je drugi, samim tim što nastoji da se uklopi, što ga uklapamo/ju u model „čovek i građanin“ u kojem za drugog mesta i nema – drugi je ovde i tu namerava i da ostane, poništavajući tim činom, tom željom svoj status stranca. Kako ga uklopiti? Kako se zbratimiti s nemogućom braćom?

Asimilacija je najbezbolnije bolno rešenje: dobrodošlica se pruža svakome ko je spremjan da se odrekne sadržaja i postane „čovek“, ta univerzalno primenljiva, šuplja forma, koja je stolećima unazad dopuštala i pravdala svaki oblik represije nad svima koji su *manje ili ništa* od istoga, od ljudskoga. Pored toga,

¹⁰ Žak Derida, „Ja sam u ratu sa samim sobom“, razgovor sa Žanom Birnbaumom, prev. Marija Kilibarda, emitovano na III Programu Radio Beograda 24. 11. 2004.

¹¹ Džudit Butler, *Tela koja nešto znače*, prev. Slavica Milić, Samizdat B92, Beograd, 2001, str. 15 i na drugim mestima.

¹² Derida, *Drugi pravac*, str. 19.

asimilacija omogućuje „čoveku i građaninu“ da zaboravi vlastiti zaborav, da zaboravi koga je uvek unapred isključivao i koga je kao zazornog, nevidljivog, odbačenog, s pravom poništavao – pojmom ili hladnim cevima.

Bolnije bi rešenje bilo pustiti drugog da sa sobom doneše svoju drugost, da njome paradira okolo, da „nas“ njome zasipa, da „u nama“ budi remboovsku psihotičnu sablast koja „nam“ iz potaje i bezobzirno došaptava *Je est un autre*.¹³ Zakon većine (demokratije) kao starog evropskog projekta, „ostvarene demokratije“) čuva „nas“, srećom, od konačne najezde i opsade „naših“ bedema, čineći od drugog samo drugorazrednog građanina i skoro-pa-čoveka, koji će uvek biti i ostati samo glas drugog.

Takav zakon-monopol zapravo predstavlja ono što Derida naziva proračunom, čijem poretku odluka – a samim tim i odgovornost – ne pripada, niti mu ikada može pripadati.¹⁴ Naprotiv, „prodor novog i jedinstvo sa drugim danas se... mora anticipirati kao nepredvidivo, kao nešto što se ne može anticipirati, urakljići, identifikovati, ukratko, kao nešto o čemu još nemamo pamćenje“.¹⁵ S drugim, takoreći, nema druge do da se uvek, svaki put, započinje iz neke neodlučive pozicije, pozicije u koju zaborav nije uvek već upisan i iz koje je svaki proračun, svako sprovođenje izvesnog – ma kako povoljnog – programa unapred isključeno. Ta je pozicija gotovo ili sasvim nemoguća. Kako se izmestiti – ako „smo“ u tu poziciju ikada i bili smešteni – iz „čoveka i građanina“? Kako zaista biti odgovoran (prema drugome, ko god on ili ona bili)? „Preduslov takve stvari kao što je odgovornost svakako je *iskustvo mogućnosti nemogućeg*: treba proći kroz *iskušenje aporije* i odatle pronaći jedino *moguće otkriće, ono nemoguće*“.¹⁶

To nemoguće iskustvo, o kojem govori Derida, jeste iskustvo *pregovaranja*. Pregovaranje „upućuje na kretanje (aktivno i pasivno), koje se sastoji u odgađanju, preko zadrške, zastupanja, odlaganja, povraćaja, obilaska, kašnjenja, stavljanja u pričuvu“.¹⁷ To je iskustvo aporetično upravo stoga što svako ili-ili pretvara u ni-ni u jednom dvostrukom gestu koji onemogućuje da se poredak ikada uspostavi na čvrstim temeljima, da se razlika ikada internira u neku samoprisutnost.¹⁸ To je, naime, upravo dvostruki gest dekonstrukcije u kojem se poredak hijerarhije (ja/drugi) preokreće, čime se pokazuje da je „struktura suprotnosti struktura sukoba i podređivanja“¹⁹ (ja protiv drugog, ja nad drugim), da bi se u

¹³ Julia Kristeva, *Strangers to Ourselves*, prev. Leon S. Roudiez, Columbia University Press, New York, 1991, str. 13.

¹⁴ Derida, *Sila zakona*, str. 37.

¹⁵ Derida, *Drugi pravac*, str. 14.

¹⁶ Ibid, str. 23.

¹⁷ Žak Derida, *Razgovori*, prev. Vladimir Milisavljević, Književna zajednica i Oktoi, Novi Sad, 1993, str. 10. Ono o čemu Derida ovde zapravo govori jeste *differance* (rAzlika). Ta unutrašnja veza rAzlike i pregovora ne govori samo o kontinuitetu dekonstrukcije (namerno se ustežem da je označim kao metodu ili projekt) u Deridinom delu, već pokazuje i to da je dekonstrukcija uvek već politička.

¹⁸ Derida, *Razgovori*, str. 41.

¹⁹ Ibid, str. 39.

igri razmaka između mene i drugog, u prostoru našeg ulanačavanja, otvorio prostor „pozitivnog premeštanja, prestupanja“. ²⁰

Drugi je, dakle, sada nesumnjivo tu. Monopol nad drugim, pod kakvim god izgovorom, može obećati samo reprodukciju nasilja, silovanje radi opismenjava-nja, demokratiju kao izobličenje prava. No, puko preokretanje poretka, puštanje drugog u telo čoveka i građanina, odakle smo „mi“ prethodno ispražnjeni, samo je naličje istog monopola. „Ni monopol, ni osipanje, dakle“. ²¹ Pregovaranje nije opterećeno paradoksom iterabilnosti, obnovom osnivajućeg u konzervirajućem nasilju. Pregovaranje nikada ne može biti silovanje, ako je obostrano, uzajamno, ako je dvostruki gest. Niti siluje, dakle, niti opismenuje, već otvara jedan (dodu-še, uvek već otvoren) prostor i drži ga bezuslovno otvorenim,²² zahtevajući da se pamćenje ostavi u pričuvi, da se odloži, da bi inventivnost, spremnost da se uhvati u koštac s tom aporijom, moglo da dođe do reči. Jedino u situaciji koja nagoni na izumevanje „nekog novog načina prevođenja u kojem prevod neće ići samo u jednom od dva smera“, ²³ dakle, u situaciji koja zdravom razumu (onom istom koji je osmislio jednu još „nemogućniju“ situaciju – situaciju u kojoj svako sa svakim ugovara izlazak iz prirodnog stanja) bar deluje nemoguće, odgovor se može čuti – odgovor kao odgovaranje za sebe, drugome i pred drugim.²⁴

„Nema inkompatibilnosti, nema neprevodivosti“.²⁵ Nema ni *konačnih rešenja*. Pregovaranje je proces koji se ne zaustavlja, proces koji stalno nailazi na nemoguće, koji je uvek u otvorenom, proces koji ni „nas“ ni „druge“ zapravo nikada ne stavlja u okoštale, odlučive pozicije iz kojih se jednom za svagda može govoriti i delati. Zbog toga je odgovornost tako zastrašujuća, gotovo sablasno zastrašujuća: ne toliko zbog svojih konsekvenci, koliko zbog te strašne spoznaje da ona nikada ne prestaje, da se od nje nikada ne možemo ni na kratko udaljiti da bi smo je promišljali, zaboravljali ili je naprsto prepustili nekom drugom. I, ako bi model „čoveka i građanina“ trebalo da opstane, a on nesumnjivo ima svojih vrednosti,²⁶ možda bi model *ugovora*, koji identitet čoveka „pretvara“ u identitet građanina, trebalo preinačiti u „model“ pregovora, koji se opire identitetima i uvek nastoji da otvara i zadrži neke uvek nove i uvek bitne razlike.

²⁰ Ibid, str. 61. Dvostruki gest predstavlja Deridino najdoslednije određenje dekonstrukcije i, iako u kontekstu iz kojega je ovde preuzet ne upućuje na etičko-politički pojam pregovaranja, njemu zapravo sasvim odgovara.

²¹ Derida, *Drugi pravac*, str. 23.

²² Derida, „Politika i prijateljstvo“, prev. Adriana Zaharijević, *III program*, br. 117-118, I-II-2003, str. 477.

²³ Ibid, str. 480.

²⁴ Derida, *Politike prijateljstva*, str. 377-380.

²⁵ Derida, *Razgovori*, str. 143.

²⁶ Derida „nas“ stalno podseća na univerzalne vrednosti evropske baštine, iste one koje dekonstrukcija (i sama proizvod tog nasleđa) izvrće i dovodi u pitanje, na taj način potcrtavajući afirmativnost dekonstrukcije nasuprot njenoj pogrešno shvaćenoj razornosti. Balansirati ovim imperativima, najzad, upravo i jeste nekakvo pozitivno određenje dekonstrukcije koja se stalno opire određenju („Na izvestan način, ona nije ništa“. Videti Žak Derida, „Šta je dekonstrukcija?“, prev. Milorad Belančić, emitovano na III Programu Radio Beograda sredinom novembra 2004.)

Post scriptum

Najzad, ovaj je tekst takođe jedna vrsta pregovora. Nije Derida jedini koji s teškoćom izgovara „Mi, Evropljani“. Naime, svuda u tekstu ta je zamenica obeležena znakovima navoda. I to nije slučajno. Kada *ja* proglašavam sopstvenu pripadnost ovom „mi“, ovom „mi, Evropljani“, moj je iskaz dvostruko sumnjiv. To je „ja“ u telu žene, u telu nemogućeg brata u svetu u kojem se bratstvo još uvek upinje da opstane kao univerzalni model. S druge strane, to je ja evropsko u meri u kojoj su Balkan, Istočna, Centralno-Istočna Evropa, Državna Zajednica Srbija i Crna Gora, etc. deo Evrope, simbolički ili geografski, uz stalni usklik da u Evropu tek treba ući, da joj se treba tek približiti, da joj treba težiti. Ti znakovi navoda kod svakog „mi“, utoliko treba da naznače i nekakav otklon od „nas, Evropljana“, raskorak i odlaganje, kao i potrebu da se neprestano pregovora sa i o „nama, Evropljanima“.

EUROPE: “WE” AND OTHERS

Summary

This paper questions the paradox of hospitality from within, by interrogating the phrase *We, the Europeans*. By employing the metaphor of mythical raped, putatively black Europe, it introduces the concept of foundational/conservative violence, as a means to initiate and maintain the European production of otherness. Whereas previously the conception of the other was mapped and fabricated for colonizing purposes by those who possessed the power to “civilize”, nowadays all the others tend to slip out of their imposed image, trying to imbricate themselves in the genuinely European – male and white – model of “man and citizen”. In contrast to available patterns of assimilation of and indifference towards the others, I propose Derridian concept of negotiation as a way of dealing with the other. Negotiation displaces and uproots the horizons of the possible, since it advocates neither monopoly nor dissipation. The paper ultimately endeavors to present itself as a kind of “double-binded” negotiation, as having been written by a dubious European and a woman.